

Відгук
офіційного опонента
на дисертацію Сидорова Максима Олександровича
**«Диригентсько-хорова інтерпретація як континуум
(на прикладах Stabat Mater А. Пярта, К. Дженкінса та О. Родіна)»**
представлену на здобуття ступеня доктора філософії
за спеціальністю 025 «Музичне мистецтво»,
галузь знань 02 «Культура і мистецтво»

Актуальність дисертаційного дослідження не викликає сумнівів, оскільки зумовлена необхідністю теоретичного осмислення диригентсько-хорової інтерпретації як цілісного художньо-комунікативного процесу. Особливу наукову значущість має авторська концепція диригентсько-хорового континууму, визначеного як «цілісна просторово-часова форма існування диригентсько-хорової інтерпретації та комунікації» (с. 122), що поєднує композиторський текст, творчу свідомість диригента та виконавську діяльність хору. Запропоноване автором розуміння диригентсько-хорового континууму істотно розширює теоретичні засади сучасного музикознавства, дозволяючи розглядати інтерпретацію не як сукупність окремих виконавських дій, а як цілісний процес художнього смислотворення. Концепція диригентсько-хорового континууму відкриває нові можливості для дослідження закономірностей виконавської комунікації, механізмів формування художньої цілісності музичного твору та переосмислення ролі диригента як головного суб'єкта творення виконавського смислу. Не менш значущим є осмислення диригентського тексту як «особливої виконавської форми буття музичного твору» (с. 124), що забезпечує художнє відтворення композиторського тексту в реальному звучанні хорового твору. В цьому контексті мануальна техніка постає не лише засобом керування хоровим колективом, а й інструментом організації просторово-часової цілісності виконавського процесу та втілення диригентської інтерпретації.

Крім того, вагомим аспектом дослідження є звернення до жанру «Stabat Mater» у творчості А. Пярта, К. Дженкінса та О. Родіна, які репрезентують різні стильові моделі композиторського мислення. Зазначимо, що твори митців дотепер не набули системної розробки в контексті проблематики континууму

хорової інтерпретації та просторово-часових параметрів духовної музики. Вищезазначене свідчить, що дисертація має вагоме теоретичне і практичне значення для розвитку сучасного музикознавства, хорознавства та диригентсько-виконавської практики. Комплексне висвітлення теми дослідження, а також ряду взаємопов'язаних аспектів засвідчує беззаперечну актуальність дисертації Сидорова М.О.

Наукова новизна результатів дисертації. Найвагоміші та переконливіші результати дослідження, що відображають наукову новизну, сформульовано та відображено в змісті роботи. До найбільш суттєвих положень у кваліфікаційній науковій праці, які дисертант визначає як одержані *вперше*, належать: «обґрунтовано концептуальну характеристику диригентсько-хорової інтерпретації як типу просторового континууму; запропоновано поняття диригентсько-хорового континууму на основі аналізу явищ ретенції та протенції в часовому вимірі комунікації диригента й хору, праїмпресії й антиципації у відношеннях просторовості; на основі диригентсько-хорознавчого аналізу *Stabat Mater* А. Пярта, К. Дженкінса та О. Родіна виявлено єдність і варіативність у вираженні мета-модерну в музичній творчості; запропоновано поняття «сакральна антропологія», розроблене на основі учення Л. Шаповалової (Шаповалова, 2007) про духовну рефлексію музиканта і обґрунтоване на матеріалі творів К. Дженкінса» (с. 23). З огляду заявленої М. Сидоровим наукової новизни, підтверджується унікальність даного дослідження.

Теоретичне та практичне значення результатів дисертації. Теоретичне значення кваліфікаційної наукової праці Сидорова М.О. полягає в комплексному осмисленні диригентсько-хорової інтерпретації як континууму. Практична цінність результатів роботи зумовлена можливістю їх використання в освітньому процесі мистецьких навчальних закладів під час викладання дисциплін «Історія і теорія хорового виконавства», «Сучасна зарубіжна хорова література», «Сучасна українська хорова література», «Аналіз та інтерпретація музики», в навчанні хорових диригентів. «*Stabat Mater*» А. Пярта, К. Дженкінса, О. Родіна, що аналізуються в дисертації, можуть збагатити репертуар з класу диригування, та хорових колективів.

Наукова обґрунтованість і достовірність результатів дослідження, а також висновків забезпечується використанням сучасного теоретико-методологічного інструментарію. Широкий спектр теоретичної бази наукового доробку складають праці з філософії культури, музичного мистецтва і композиторської творчості ХХ ст., теорії виконавського стилю, онтології мистецтва, хорознавства і диригентської інтерпретації, мислення і творчої суб'єктивності хорового диригента, мануальної техніки диригента-хормейстера, теорії простору і часу в музиці, духовної хорової музики, що забезпечило комплексне осмислення проблематики та належний рівень її теоретичного обґрунтування. У роботі задіяно важливі філософські методи дослідження та культурно-історичний підхід, що сприяло ефективному розв'язанню всіх поставлених дослідницьких завдань і забезпечило високу достовірність отриманих результатів.

Структура та зміст дисертації. Кваліфікаційна наукова праця має традиційну структуру та складається зі вступу, двох розділів, висновків до розділів і загальних висновків, списку використаних джерел з 265 покажчиків, з яких 65 англійською мовою та 3-х додатків. Повний обсяг роботи становить 240 сторінок, з них основний текст викладений на 189 сторінках. За структурою кваліфікаційна наукова праця відповідає вимогам до дисертацій на здобуття ступеня доктора філософії.

Представлена до захисту робота вирізняється належною культурою наукового викладу. Наукові положення, теоретичні обґрунтування та практичні результати висвітлено логічно, послідовно й у доступній для сприйняття формі.

Анотація розкриває ключові елементи кваліфікаційної наукової праці та повною мірою висвітлює основні наукові та практичні положення дослідження. У вступі аргументовано обґрунтована актуальність теми дослідження, висвітлено зв'язок дисертації з науковими програмами, планами, темами, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет, методи та теоретичну базу дослідження, розкрито наукову новизну одержаних результатів, теоретичне та практичне значення роботи, представлено відомості про апробацію результатів дослідження та публікації здобувача.

Перший розділ роботи – «Диригентсько-хорова інтерпретація музичного твору та її просторово-часові характеристики» – формує теоретичне підґрунтя кваліфікаційної наукової праці. У **підрозділі 1.1** автор змістовно та ґрунтовно розкриває науково-методологічні засади дослідження диригентсько-хорової інтерпретації музики, які базуються на положеннях сучасної інтерпретології (Л. Шаповалова, В. Москаленко, Ю. Ніколаєвська), музичної естетики (О. Лосєв, Л. Шаповалова), феноменології та герменевтики (М. Гайдеггер, Г.-Г. Гадамер), теорії музичної комунікації (Ю. Ніколаєвська), когнітивного музикознавства (Л. Шаповалова) та ін. (пункт 1.1.1); аргументовано обґрунтовує тезаурус доби як контекстуальну основу диригентсько-хорової інтерпретації, крізь призму постмодерну, метамодерну та постсекуляризму, що визначають особливості осмислення й художнього втілення хорового твору (пункт 1.1.2).

Досліджуючи специфіку діяльності диригента-хормейстера у **підрозділі 1.2**, пункті 1.2.1 (с. 49-62), дисертант узагальнює наукові підходи до диригентської інтерпретації, театралізації хорового виконання як «однієї з ключових тенденцій хорової творчості» сьогодення (с. 53), до розуміння діяльності диригента-хормейстера як синтетичного творчого процесу, що інтегрує виконавські, режисерські, комунікативні аспекти тощо. Варто наголосити й на тому, що здобувач виходить за рамки проблематики даного пункту та висвітлює роздуми щодо мімесису, просторовості, зосереджує увагу на власному виконавському досвіді, що, звісно, розширює межі роботи. Втім, матеріал про діяльність диригента-хормейстера та його специфіку, що окреслено в назві пункту, спостерігаємо з 55-ї ст. Саме цим текстом слушно було б розпочати виклад матеріалу у його послідовному розгортанні та більш глибоко зануритись у проблематику.

В пункті 1.2.2 «Творче мислення і диригентський стиль хормейстера» автором детально висвітлено питання творчого мислення диригента-хормейстера, тоді як проблематика диригентського стилю представлена дещо лаконічніше. Вагомим здобутком дисертанта є розгляд мануальної техніки диригента, яка є основою мистецтва диригування, та обґрунтування її значення «для побудови диригентсько-хорової інтерпретації твору як континууму» (с. 80),

а також осмислення мануальної техніки як *modus operandi* диригента. Спираючись на власні наукові положення, сформовані на основі практичного диригентського досвіду автора, а також на наукових працях І. Бермес, Н. Біляєвої, Є. Бондар, Я. Кириленко, Ф. Колесси, Р. Любар, Ш. Монюшко, Ю. Мостової, Ю. Ткач, О. Шумського та інших мистецтвознавців, здобувач детально висвітлює цю проблематику в пункті 1.2.3. Цілком погоджуємось із думкою Сидорова М.О., що мануальна техніка диригента-хормейстера «постає комунікативно-творчою універсалиєю» (с. 90).

У **підрозділі 1.3** дисертантом ґрунтовно досліджено феноменологічні механізми музичної символізації часу і простору, висвітлено роль перцептивних і рефлексивних процесів, а також категорій ретенції, протенції та праїмпресії в організації свідомості диригента й осмисленні диригентсько-хорової інтерпретації (пункт 1.3.1); переконливо розкрито онтологічні, феноменологічні та комунікативні засади онтичного праксису диригента-хормейстера, обґрунтовуючи визначальну роль часопросторової організації виконавського тексту в його формуванні та реалізації (пункт 1.3.2).

У висновках до розділу Сидоров М.О. надає слушне авторське визначення базового поняття «**диригентсько-хорового континууму**» в широкому і вузько-спеціальному значенні (с. 122-123). Однак, такі значні наукові здобутки доречно презентувати в тексті роботи.

У **другому розділі** дисертації «Stabat Mater А. Пярта, К. Дженкінса та О. Родіна у вимірі диригентської інтерпретації: континуальний аспект», який є центральним і спеціально-предметним у кваліфікаційній науковій праці, здобувач послідовно розкриває особливості увиразнення релігійних мотивів у новітній музиці. У розділі висвітлено процеси інтеграції форм богослужбового музикування в сучасну хорову творчість (пункт 2.1.1), проаналізовано «Stabat Mater» в українській музикології (пункт 2.1.2), здійснено розгорнутий диригентсько-хоровий аналіз «Stabat Mater» А. Пярта, К. Дженкінса та О. Родіна в аспекті просторово-часового континууму (пункти 2.2.1–2.2.3), а також представлено результати їхнього порівняльного аналізу (пункт 2.2.4), що вирізняються належною аргументованістю.

У висновках здобувач узагальнює результати дослідження відповідно до поставленої мети та визначених завдань.

Апробація результатів дослідження викладена у 3-х наукових фахових публікаціях та основні положення роботи оприлюднені на 5 міжнародних науково-практичних і науково-творчих конференціях. Публікації опубліковані в достатній кількості, дотичні змісту роботи й наявні у списку використаних джерел.

Дотримання академічної доброчесності. Вивчення тексту дисертації дає підстави стверджувати, що здобувач дотримувався правил академічної доброчесності: у кваліфікаційній науковій праці не виявлено ознак плагіату, самоплагіату, фабрикацій, фальсифікацій та некоректних цитувань. Кваліфікаційна наукова праця автора є самостійним та оригінальним дослідженням, виконане на високому методологічному та науковому рівні.

Дискусійні положення та зауваження. Надаючи загальну позитивну оцінку проведеного дослідження Сидорова М.О., вважаємо за необхідне висловити деякі зауваження і запитання:

Зауваження:

1. У дисертації наявні розбіжності між назвами першого та другого розділів у змісті кваліфікаційної наукової праці та в основному тексті, а також у назві пункту 1.2.1.
2. У списку використаних джерел дисертації окремі позиції оформлено з певними відмінностями у стилі подання, а також відсутні партитури, клавіри та посилання на аудіо- й відеозаписи «Stabat Mater» А. Пярта, К. Дженкінса та О. Родіна. У роботі здобувачу варто було б надати нотні приклади та записи виконавських версій, які б унаочнили та конкретизували змістовний матеріал аналізованих творів. Цікаво дізнатись, якими саме виконавськими інтерпретаціями «Stabat Mater» вищезазначених композиторів користувався автор під час здійснення аналізу?
3. У роботі дисертанта подекуди зустрічаються одруки та технічні вади.

Запитання:

1. Які складові, на Вашу думку, формують диригентський стиль хормейстера в сучасному хоровому мистецтві? Яке місце посідає диригентський стиль хормейстера у процесі формування диригентсько-хорової інтерпретації як континууму?
2. У підрозділі 1.3, пункті 1.3.2 на с. 107 Ви зазначаєте, що «диригентський текст здебільшого передбачає “топіку”, визначену традицією, але потребує чимраз інакшої організації управління хором, оркестром». Чи не вважаєте Ви, що потреба в іншій організації диригентської взаємодії з виконавським колективом зумовлена насамперед специфікою композиторського тексту, його драматургією, фактурою та індивідуальною виконавською концепцією, а не самим «диригентським текстом»? У чому, на Вашу думку, полягає принципова відмінність між впливом композиторського і диригентського текстів на організацію виконавського процесу?
3. Чим зумовлений вибір *Stabat Mater* композиторів А. Пярта, К. Дженкінса та О. Родіна як матеріалу дисертаційного дослідження? Чи існують інші інтерпретації *Stabat Mater* метамодерну, які не увійшли у Вашу кваліфікаційну наукову працю? Якщо так, то до якої моделі диригентсько-хорового континууму вони належать із запропонованих Вами на с. 198: лірико-споглядальної, епічно-оповідальної, драматично-експресивної? Можливо це буде інша модель/інші моделі?

Проте, надані зауваження та поставлені запитання не впливають на високий науковий і практичний рівень роботи. Навпаки, вони мають уточнювальний і дискусійний характер, продиктовані зацікавленістю доробком здобувача та окреслюють поле подальших наукових досліджень.

Загальний висновок та оцінка дисертації. Кваліфікаційна праця Сидорова М. О. становить вагому цінність для мистецтвознавчої спільноти, диригентів-хормейстерів, хорових колективів. Дисертація спрямована на вирішення важливої наукової проблеми, що має суттєве значення для сучасного музикознавства, та реалізацію низки взаємопов'язаних дослідницьких завдань. Окрім того, з упевненістю можна констатувати, що здобувач на високому науково-методологічному рівні досяг поставленої дослідницької мети.

На підставі аналізу кваліфікаційної наукової праці **Сидорова М.О.** **«Диригентсько-хорова інтерпретація як континуум (на прикладах Stabat Mater А. Пярта, К. Дженкінса та О. Родіна)»** слід зробити висновок, що робота є самостійним, оригінальним, завершеним науковим дослідженням, за актуальністю, ступенем новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною цінністю здобутих результатів, дисертація відповідає усім чинним вимогам МОН України до робіт цього рангу, а її автор заслуговує на присудження ступеня доктора філософії спеціальності 025 «Музичне мистецтво», галузі знань 02 «Культура і мистецтво».

Кандидат мистецтвознавства, доцент,
завідувач кафедри академічного та
естрадного вокалу Факультету музичного
мистецтва і хореографії Київського столичного
університету імені Бориса Грінченка

О.Л. Заверуха